

**ЎЗБЕКИСТОНДА ИНВЕСТИЦИЯ ЛОЙИХАЛАРИНИ
МОНИТОРИНГ ҚИЛИШНИНГ ЯНГИ МЕХАНИЗМИНИ ЖОРИЙ
ЭТИЛИШИ**

Тайёрлади: Чилонзор туман 2-сон касб-хунар мактаби

“Махсус фанлар” кафедраси ўқитувчиси:

Болтабаева Насиба

Ўзбекистон Республикаси Президенти бошчилигида ўтказилган аксарият йиғилишларда миллий иқтисодиёт барқарорлигини таъминлашнинг асосий йўналишлари белгилаб берилиб борилади. Ва тан олиш керакки алоҳида эътибор инвестиция масалаларига ва тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар ҳажмининг кўпайишига қаратилади.

Инвестицион лойиҳаларнинг самарадорлигини оширишдаги янгиликлардан бири инвестицион лойиҳаларни мониторинг қилишнинг 3 босқичли янги тизимни жорий этиш бўлиб, унга саноатни ва умуман иқтисодиётни ривожлантириш бўйича лойиҳаларни амалга оширишнинг мақсадга мувофиқлиги ва ижтимоий-иқтисодий таъсирни олдиндан баҳолаш киради. Шунингдек, инвестиция даврида, яъни шартномалар имзоланган пайтдан бошлаб объектни фойдаланишга топширишгача доимий мониторинг ўтказилиб, объектни фойдаланишга топширилгандан кейин мақсадли параметрларни баҳолаш учун инвестициядан кейинги даврда мониторинг олиб борилади.

Қурилиши 43 соатдан камроқ вақт давом этган Хитойдаги Снюн кўприги қурилишига эътибор қаратиш, инвестиция лойиҳаларини самарали мониторинг қилиш ишларини кўрсатишнинг энг яхши усулларида бири. Илк 24 соатда эски кўприк бузилди ва қолган 19 соатда унинг ўрнида янги ва такомиллаштирилган объект қурилди. Хитойда лойиҳаларни амалга

оширишнинг афзалликлари бири нафақат харажатларда, балки ижро этилиши бошқа мамлакатлар билан таққослагандаги тезлигида ҳам.

Ушбу механизм нимани англатади деган саволга биз қуйидагича жавоб бериб ўтамиз. Инвестиция лойиҳаларини амалга ошириш одатда учта алоҳида босқични ўз ичига олади:

- Дастлабки босқич лойиҳа бўйича якуний қарор қабул қилишгача давом этади;
- Кейинги босқич, лойиҳа натижаларини амалга оширилгунга қадар давом этадиган имплементация;
- Якуний босқич эса лойиҳанинг фойдалари амалга ошириладиган операцион босқичдир.

Лойиҳаларни амалга ошириш босқичлари ва мониторинг механизми:

1. Инвестициядан олдинги босқич
2. Инвестиция босқичи
3. Инвестициядан кейинги босқич.

Юқорида қайд этилган дастлабки баҳолаш босқичи – инвестициялардан олдинги босқичда бўлади. Лойиҳаларнинг бундай олдиндан баҳоланиши эрта босқичда стратегик ахборотни тақдим этади. Бу ерда воқеалар жараёнига таъсир қилиш имконияти энг тез ҳисобланади. Ушбу ёндашув энг яхши лойиҳаларни танлаш ва мумкин бўлган муқобил лойиҳаларни концептуал ечим топиш имконини беради. Бошқача қилиб айтганда, дастлабки баҳолаш, энг яхши алтернативни тахмин қилинган инвестиция лойиҳаларидан фойда кўриш нуқтаи назаридан аниқлашга қаратилган. Лойиҳани амалга оширишнинг инвестиция босқичида оралик мониторинг лойиҳанинг кутилган натижалари ва муваффақият кўрсаткичларини ўрта йўлда баҳолайди. Инвестициядан кейинги баҳолаш бўйича унинг мақсади, лойиҳани амалга оширишдан олинган натижаларни, унинг узоқ муддатли барқарорлигини ва муваффақиятини баҳолашдан иборат.

Инвестиция лойиҳаларини мониторинг қилиш механизмини намойиш қилиш учун Европа Иттифоқи "инвестиция лойиҳаларининг харажатлари ва фойдасини таҳлил қилиш тўғрисида" қўлланмасига мурожаат қилиш мумкин. Лойиҳаларни иқтисодий баҳолашнинг аҳамияти шундаки, у нафақат лойиҳанинг молиявий харажатларини, балки бошқа жиҳатларни ҳам қамраб олади. Муқобил лойиҳаларнинг самарадорлигини иқтисодий таҳлил қилиш инвестиция лойиҳасининг пул оқимларини таҳлил қилишга асосланган ва қуйидаги босқичлардан иборат:

* **Бозор нархларини бухгалтерия нархларига ўтказиш.** Баъзи ҳолларда бозор нархлари ҳукумат томонидан белгиланади ва лойиҳанинг ижтимоий аҳамиятини акс эттирмайди. Ушбу босқичда соя нархлари (сояли иш ҳақи) ва фискал ўзгаришлар (ҚҚС, субсидиялар ва соф ўтказмалар) ҳисобга олиниши керак;

* **Иқтисодий бўлмаган таъсирларни монетизация қилиш.** Ушбу босқич лойиҳанинг бозор қийматига эга бўлмаган жамиятга нисбатан таъсирини баҳолашни талаб қилади ва шунинг учун ҳақиқий пул қийматини белгилаш орқали аниқланиши керак.

* **Қўшимча билвосита таъсирларни киритиш.** Билвосита таъсирлар иккиламчи бозорда пайдо бўлган нарх ёки миқдор ўзгаришига ишора қилади. Бузилган иккиламчи бозор-бу нархлар имкониятларининг максимал ижтимоий қийматига тенг бўлмаган бозор. Солиқлар, субсидиялар, монопол ҳокимият ва ташқи омилларнинг мавжудлиги бозор бузилишининг асосий сабабидир. Шу билан бирга, бундай таъсирлар фақат бузилишнинг миқдори етарли даражада ва ўлчаб бўлганда ҳисобга олиниши керак, умуман олганда, билвосита таъсирларни ҳисобга олиш учун соя нархларидан самарали фойдаланиш ва ташқи омилларни яхши монетизация қилиш кифоя қилади.

* **Харажатлар ва имтиёзларни баҳолашни янгилаш.**

Инвестицияларни амалга ошириш жараёнида юзага келадиган

харажатлар ва имтиёзлар вақти-вақти билан ижтимоий чегирма ставкасидан фойдаланиб, янгиланиб турилиши керак. Бу келажакда фойда ва харажатларни қандай ўлчаш кераклиги ҳақидаги ижтимоий тасаввурни акс эттиради.

*** Иқтисодий самарадорлик кўрсаткичларини ҳисоблаш.**

Иқтисодий таҳлилда, нарх-навонинг бузилишини ҳисобга олган ҳолда ва ижтимоий дисконтлаш ставкасини танлагандан сўнг, бир қатор иқтисодий кўрсаткичларни ҳисоблаш керак. Шу жумладан, иқтисодий аниқ жорий қиймат (дисконтланган ижтимоий фойда ва харажатлар ўртасидаги фарқ), иқтисодий рентабеллик даражаси ва янгиланган фойда ва харажатлар ўртасидаги муносабатлар.

Юқоридаги иқтисодий кўрсаткичларнинг аҳамиятига қараб, айрим инвестиция лойиҳаларини тасдиқлаш тўғрисида қарор қабул қилинади. Қоида тариқасида, иқтисодий рентабеллик коэффициенти ижтимоий чегирма ставкасидан паст ёки салбий соф қиймати бўлган лойиҳалар рад этилиши керак, чунки бундай лойиҳалар кам фойда эвазига жуда кўп ижтимоий ресурсларни истеъмол қилади.